

ZİLE ULU CAMİİ'NDE BULUNAN XIX. YÜZYILA AİT CİCİM DOKUMA ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ*

THE ANALYSIS OF 19TH CENTURY CİCİM FABRIC SAMPLES IN ZİLE ULU MOSQUE

Suna TOPÇULU¹, Ali Murat AKTEMUR²

Gönderim Tarihi: 13.11.2023

Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 14.12.2023

Öz Abstract

Tokat ilinin en büyük ilçelerinden biri olan Zile, geçiş güzergâhı, bereketli toprakları konumu itibariyle farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Kültür farklılıkları, yöre de dokunan kilimlerde, tasarım, renk ve dokuma tekniği açısından, zengin çeşitlilik arz etmektedir. Meydana gelen bu sentezde zamanla yörede özüm senerek, farklı tarzlar tek bir sentezde buluşmuştur. Bunun en güzel örnekleride düz dokuma yaygılarına taşınmıştır. Yöre ye yerleşen her topluluk ya da boylar kendilerine ait tamgaları ve simgeleri kilim dokumaya aksettirmişlerdir. Geçmiş ten geleceğe miras bırakılan bu yaygılar, dönemin yaşam kültürü, dokuyan kişinin iç dünyasını, stilize edilmiş motiflerle ve kullanılan renkler ile yansıtmaktadır. Düz dokuma yaygıları halk arasında kilim olarak tanınmaktadır. Buna karşılık dokuma farklılıklarından dolayı farklı isimler almaktadırlar. Bu isimler kilim, cicim, zili, sumak dokuma olarak adlandırılırXIII. yüzyılda inşa edilen Zile Ulu Camii'sinin diğer bir ismi Nasuh Paşa Cami olarak bilinmektedir. XVII. yüzyılda restore edilmiştir. XX. yüzyılın başlarında harap duruma gelen yapı yıktırılarak yerine bugünkü camii inşa edilmiştir. Düz dokuma tekniğinin en güzel örneklerinin yer aldığı Zile Ulu Camii'sinde bulunan cicim dokumalar, Tokat Mevlevihane Müzesi'ne vakfedilmiştir. Tokat Mevlevihane Müzesi'nde sergilenmektedir. Zile Ulu Camisinde bulunan XIX. yüzyıla ait cicim dokuma örnekleri, dokuma kalitesi, renk, motif, tasarımları dokuma tekniği bakımından ele alınıp, çizimlerinin yapılması araştırmanın konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zile Ulu Camii, Cicim, Dokuma

Zile, one of the largest counties of city of Tokat in Turkey, has hosted different cultures and civilisations due to fertile lands and its transition route. Cultural differences lead to rich diversity in the rugs woven in the region in terms of design, color and weaving technique. This synthesis has been accumulated in the region by time and different pattern designs have come together in a single synthesis. The greatest examples were carried to woven handmade fabrics such as plain rugs, mats and carpets. Each community or tribes settled in the region have their own signs and symbols reflected on handmade woven weaving rugs. These irregularities, inherited from the past to the future, reflected the culture of life of the relevant period, the inner world of the weaver with stylised motifs and colors used. Plain woven mats are colloquially known as rugs. However, they take different names due the differences in weaving technics such as rugs (kilim), cicim, zili, sumac weaving. Zile Ulu Mosque, built in the 13th century, is also known as Nasuh Pasha Mosque. It was restored in the 17th century. However, this construction was demolished and rebuilt.20th century, was demolished and rebuilt as a mosque. Cicim weavings in the Zile Ulu Mosque, where great examples of plain weavings could be found, were legated to the Tokat Mevlevihane Museum. These cicim weaving are now exhibited at Tokat Mevlevihane Museum. These cicim weaving samples in Zile Ulu Mosque have been the subject of the research by considering the weaving quality, colors, motifs, making drawing designs weaving techniques.

Key Words: Zile Ulu Mosque, Cicim, Fabric

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, sorumlu yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Suna Topçulu, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, stopculu@agri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8415-8224.

² Prof. Dr. Ali Murat Aktemur, Atatürk Üniversitesi, murataktetur@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2619-9017.

Giriş

Kültür, medeniyet kodlarının en güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkan dokuma kültürü, tarih boyunca birçok uygarlık tarafından kullanılmıştır. İhtiyaçtan doğan dokumalar zaman içerisinde dekoratif unsur olarak hayatımızda yerini almıştır. Dokuma kültürü, her kavimde, her boyda farklı özellikler göstermiştir. Bu özellikler genel itibarıyla, iplik bükümü, kompozisyon, renk, motif, motif dağılımı, teknik gibi etkenlerle birlikte, dokuma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür etkileşimi nedeniyle kullanılan motif, kompozisyon, renk ve tekniklerde benzerlik olmasına karşılık içerdiği anlam nedeniyle farklılık görülmektedir. Çünkü kullanılan motifler büyük bir kısmı her bir kavim yahut boy için farklı anlamlar taşımaktadır.

Yer yaygılarının dokunmaya başlamış olduğu yer, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Orta Asya bölgesi olup hali hazırda yapılan ve yapılmaya devam eden arkeolojik çalışmalar neticesinde dokuma kültürünün gelişim merkezi olarak kabul edilmiştir.

Dokuma sanatını dünyaya tanıtan Türklerdir. Kendi zevk ve beğenileri doğrultusunda dokuma yaygılarının, tasarımından, kompozisyon özelliklerine, kullanılan renklerin ve dokuma tekniğine kadar bu sanatın her alanında en güzel örnekleri vermişlerdir. Asırlar boyunca yaşatılmış ve yaşatılmaya devam eden halı-kilim dokuma sanatı kendine has özellikleri muhafaza ederek günümüze gelmiştir. Dokuma sanatı araştırılmaya başlanıldığında Türk halı ve kilimlerinden başlanması bunun en güzel kanıtı olarak literatürde yerini almıştır.

Zile ve çevresinde Türkmen ve Türkmen boyları yörede yaşayan halkın çoğunluğunu meydana getirmektedir. Her boyun kendine özgü olan tamgaları (imleri) bulunmaktadır. İlk zamanlar dokunan yaygılarda kullanılan tamgaların hangi boya ait olduğu ayırt edilirken, zaman içerisinde bu tamgalar birbiriyle kaynaşarak kültür sentezini meydana getirmiştir. Bu nedenle dokunan halı ve kilimlerin hangi boya ait olduğu tahmin edilememektedir. Dokuma sanatı artık boya ait değil yöreye ait olmaya başlamıştır.

Materyal ve Yöntem

Zile yöresinde, düz dokuma yaygıları genel itibarıyla kilim tekniğinde yapılan dokumalar karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra cicim, zili ve sumak tekniklerinde de dokuma görülmektedir. Dokumalar arasında, yer yaygısı, yastık, çuval, çeyiz sandığı olarak kullanılmış olup halen bazı eski hanelerde kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklerde yapılan dokumalar genel itibarıyla geometrik tasarımlardan meydana gelmiş olup bitkisel karakterli yaygılarda bulunmaktadır. Araştırma yönteminde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tokat Mevlevihane Müzesi'nde ve Tokat Müzesi'nde teşhir edilen Zile yöresine ait cicim dokumalar yerinde incelenmiş, resimleri çekilmiş ve dokuma tekniği göz önünde bulundurularak sınıflandırılma yapılmıştır.

Araştırmanın amacı; Zile Ulu Camisi'nde Tokat Mevlevihane Müzesi'ne ve Tokat Müzesi'ne vakfedilen altı adet cicim dokuma örneklerinde kullanılan teknik, kompozisyon, motif, malzeme ve boyut özelliklerinin değerlendirilmesidir. Yörede durma noktasına gelen dokuma örneklerinin kayıt altına alınması hedeflenmiştir. Tokat Mevlevihane Müzesi'nde ve Tokat Müzesi'nde yer alan cicim dokuma ürünleri yerinde incelenmiş ve tespiti yapılmıştır. İncelenen

cicim dokumalar, teknik, kompozisyon, renk, motif özellikleri açısından ele alınmıştır. Dokumada kullanılan motiflerin çizimleri yapılmıştır. Anadolu'nun farklı yörelerinde bulunan dokuma yaygılarında görülen motifler ile karşılaştırılması yapılmıştır. Tespiti yapılan 6 (altı) adet cicim dokuma örnekleri görsellerle birlikte verilmiştir. Yörede bulunan düz dokumalar genel itibarıyla yatay tezgâhlarda ya da dikey tezgâhlarda dokunmuştur.

Zile'nin Kısa Tarihçesi

Tokat ilinin en büyük ilçelerinden biri olan Zile, tabiat güzelliği, doğal kaynaklarının bol olması ve ulaşım rahatlığı nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmışlar. Hititlerden Friglere, Perslerden Yunanlılara, Pontuslulardan Romalılara, Bizanslılardan Müslüman Araplara, Selçuklulardan, Beyliklere ve Osmanlılar dönemine kadar önemli bir ticaret ve kültür yerleşim yeri olmuştur. M.Ö. 1900 yıllara dayanan geçmişi ile Orta Karadeniz Bölgesinin bu şirin ilçesi Doğu ve Batı arasındaki geçiş güzergâhında olduğu için bir ticaret merkezi halindedir (Topçulu, 2016: XVI). Cumhuriyet dönemine kadar ticaret merkezi durumunu koruyan Zile, sanayi devriminin sonunda bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Geçmişten günümüze kadar devam ettirilen Zile Şenlikleri ile yörede canlılık devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Milattan önceki asırlardan itibaren Zile aktif yerleşim alanı olan Zile, M.Ö. 1900 yılında Ninova Melikesi Semiramis tarafından kurulmuştur (Strabon, 1993: 124).

Adı tarihi kaynaklarda farklı şekillerde zikredilen Zile'nin, tarih boyunca Anziliz, Zela, Zelitis, Gazala, Silay ve Karkariye gibi adlarla anıldığı, görülmektedir. Roma döneminde Zela Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise Zile isminin tercih edildiği anlaşılmaktadır (Altındal, 2011: 19-20). Roma İmparatoru Sezar, Pontus Kralı II. Pharnakes ile yaptığı savaşı kazanarak Zela (Zile)'yi fethetmiş, "Veni-Vidi-Vici"(Geldim-Gördüm-Yendim) ifadeleriyle zafer sevincini Zile Kalesi'ndeki bir sütuna işletmiştir(Tokat İl Yıllığı, 1998: 129; Aktemur, 2013: 4). Roma İmparatorluğu döneminde eyalet merkezi olan Zile, İmparatorluğun yıkılmasıyla Bizans hâkimiyetine girmiştir.

26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun Türk yurdu oluşu kesinleşirken, Zile Melik Ahmed Danişmend Gazi tarafından Bizans'tan alınmıştır (Yavi, 1986: 32). Zile Türk hâkimiyetindeyken sırasıyla, Selçuklu, İlhanlı, Eretnalı, Kadı Burhaneddin Devleti hâkimiyetleri yaşamış, 1397 yılında da Yıldırım Bayezid ile Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Gökbilgin, 1979: 406; Yavi, 1986: 64).

Zile Osmanlı hâkimiyetindeyken önce Sivas'a, ardından Amasya Livası'na, 1880 yılında da Tokat Livası'na kaza olarak bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından beri de Tokat'ın kazası konumundadır (Altındal, 2011: 19-20; Aktemur, 2013: 5).

Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde ise Zile'nin ismi Zeyli olarak geçmektedir. Ona göre, burada çok güzel "Halı ve Kilimler" dokunduğundan şehrin ismi de bu manada "Zeyli" adını almıştır (Çelebi, 1986: 130).

Cicim Dokuma ve Cicim Dokuma Çeşitleri

Türk dokuma yaygıları, dokundukları coğrafi bölgelere göre kendi kodlarını taşımaktadır. Bu kodlar, etnik köken, dîni inanış ve sosyo-ekonomik duruma göre şekil almaktadır. Bu özelliklere istinaden düz dokuma yaygılarında teknik, kompozisyon, renk açısından farklılıklar göze çarpmaktadır. Yörede bulunan düz dokumalar genel itibariyle yatay tezgâhlarda yahut dikey tezgâhlarda dokunmuştur. Zile yöresinde yaşayan Türkmen ve Türkmen boylarında da bu özellik görülmektedir. Yörede dokunan bu mükemmel eserler ön plana çıkmaktadır.

Cicim dokuma Türklerin eski dönemlerinden beri bildikleri dokuma şeklidir. Anadolu'nun hemen hemen her yöresinde karşılaşılmaktadır. Farklı yörelerde, cecim adı da verilen cicim kelimesinin kökeni Farsçadır. Cicim-cecim dokuma çözü ve atkı ipliklerinin araya sıkıştırılması ile dokunmaktadır. Zemini oluşturan atkı ve çözü iplikleri aynı kalınlıkta olması tasarımı oluşturan renkli ipliklerinde aynı kalınlıkta olması gerekmektedir. Cicim dokuması bittikten sonra yüzey üzerinde meydana gelen kabartıların nedeni budur. Ayrıca dokuma esnasında desen ipleri serbest bırakılır. Bu nedenle dokumanın düzgün tarafında dağınık ve karmaşık ipler görülür. Bu tür örnekler cicim denir (Deniz, 2000: 57). Cicim dokuma, dokuma tekniği açısından farklı özellikler görülmektedir. Cicim dokuma teknikleri çeşitli şekillerde üretildiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda cicim dokuma, dört teknik özelliğine göre sınıflandırılırken (Acar, 1982: 56), bazı kaynaklarda üç teknik özelliğine (Kırzioğlu, 1990: 253-272) göre sınıflandırılmaktadır.

Belkis Acar, cicim dokuma tekniklerini; Seyrek Motifli Cicim Tekniği, Atkı Yüzlü Seyrek Motifli Cicim Tekniği, Sık Motifli Cicim Tekniği ve Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim Tekniği olarak dört ana grupta incelemiştir. Dokuma teknik özellikleri açısından ele aldığımızda;

Seyrek Motifli Cicim Tekniği: Zemini meydana getiren atkı ve çözümler çoğunlukla aynı kalınlıkta ve renkte iplikler olup, deseni meydana getiren iplikler bunlara nazaran daha kalın olur (Yıldırım, 2011: 522). Bu nedenle desenlerde kabartılar görülmektedir.

Atkı Yüzlü Seyrek Motifli Cicim Tekniği: Aynı dokuma tekniğinin, atkıların çözümleri gizleyecek şekilde hat bırakılıp sıkıştırılarak "atkı yüzlü" bir zemin arasına motiflerin dokunması ile meydana gelen dokumadır. Daha kalın yaygıların elde edilmesi için bu dokuma tarzı kullanılmaktadır (Acar, 1975: 56).

Sık Motifli Cicim Tekniği: Bu teknikte, heybe, çuval, hurç ve kalın yer yaygısı elde etmek için atkı yüzlü dokuma zemin arasına sık motifler yerleştirilir. Bu dokuma şeklinde ağır yükler taşındığı için sağlamlığı açısından daha çok tercih edilir.

Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim Tekniği: Üç atkı sarılarak dokunur. Yaygının kalın olması için, atkı yüzlü dokuma arasına sık motifler sarılarak dokunur (Topçulu, 2016: 76).

Neriman Görgünay Kırzioğlu ise, cicim dokuma tekniklerini, Atkı ve Çözü Yüzlü Bezayağı (düz dokuma) Cicim Tekniği, Sarma Motifli Cicim Tekniği ve Çözü Yüzlü Cicim Dokuma Tekniği olarak üç ana grupta incelemiştir.

Atkı ve Çözü Yüzlü Bezayağı (Düz Dokuma) Cicim Tekniği: Bu tür bez ayağı dokumalarda çözü ipleri eşit aralıklarla kesişmektedir. Düz dokunabilen bu tür örneklerde dokuma seyrek.

Genelde aynı renk dokunan parçaların birbirine dikilmesi ile meydana gelen bu tür örnekler, Anadolu'nun hemen her ilinde görülmektedir (Yıldırım, 2011: 523).

Sarma Motifli Cicim: Aynı kalınlıkta olan atkı ve çözümlerinin yanı sıra daha kalın olan renkli desen ipliğinin kullanılması ile meydana gelen dokuma türüdür. Farklı kalınlıkta olan iplikler nedeniyle kabarık desenler meydana gelir. Desenler kilime sonradan işlenmiş gibi bir görüntü vermektedir.

Çözgü Yüzlü Cicim Dokuma Tekniği: Bu teknikte yapılan dokuma zordur. Atkıların çözümler tarafından tamamen gizlenir. Bu tarz dokumalarda nakışlar ve zemin, çözgü iplerinden meydana gelmektedir. Kılıç adı verilen tahta bir aletle dokunan bu tür örnekleri de deseni meydana getiren çözümler istenilen renklere göre tezgâha yerleştirilmektedir (Yıldırım, 2011: 457). Kendi aralarında dokuma tekniği açısından bölümlere ayrılmaktadır. Bunlar, "tek taraflı kabarık yüzlü", "tek taraflı düz dokuma görünüşlü ve tersi atlamalı", "iki taraflı düz dokuma", "iki taraflı kendinden desenli" olmak üzere beş çeşittir (Yıldırım, 2011: 523).

Acar ve Kırzioğlu'nun yukarıda sınıflandırdığı cicim dokuma teknikleri, araştırma kapsamında ele alınan cicim dokuma teknikleri iki ana gruba girmektedir. Aşağıda görsel olarak da verilen cicim dokuma tekniklerinin, kompozisyon, motif, renk özellikleri belirtilmiştir. Yörede tespiti yapılan cicim dokumaların; Sık motifli cicim dokuma tekniği ve Atkı yüzlü sık motifli cicim dokuma tekniğinde dokunduğu görülmektedir.

Atkı Yüzlü Sık Motifli Cicim Örnekleri

Araştırmada Zile Ulu Camii' sinden Tokat Mevlevihane Müzesi'ne vakfedilen, 2'si cicim yolluk 1'i cicim yaygı olmak üzere 3 adet atkı yüzlü sık motifli cicim dokuma tespit edilmiştir. Bu cicimlerin fotoğrafları, motif çizimleri ve bilgi formlarıyla beraber çalışmaya eklenmiştir.

GÖRSEL: 1.

Envanter No: 60-00063

Dokunduğu Yer (Yöre): Zile

Dokuma Türü: Cicim/Yolluk

İnceleme Tarihi: 14/05/2014

Müzeye Geldiği Yer: Zile Ulu Camii

Dokunduğu Tarih: XIX. Yüzyıl

Ebatları (En / Boy): 81,5 cm x 242.5cm

Çözgü –Atkı- Motif İpliği: Yün

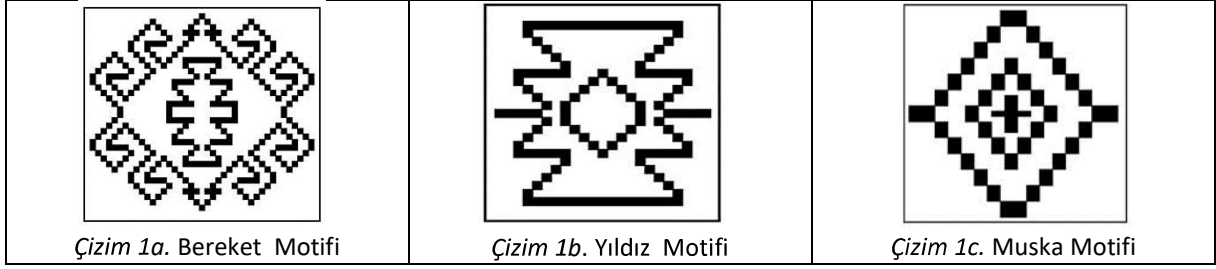
Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, sarı, beyaz, açık yeşil, açık- koyu mavi, krem, açık yeşil, turuncu,

Dokuma Tekniği: Atkı yüzlü sık motifli cicim

Dokumanın Sergilendiği Yer: Tokat Mevlevihane Müzesi

Görsel 1. Zile Ulu Camii –Cicim Yolluk.

Dokumanın Analizi: Cicim dokumada herhangi bir şekilde yıpranma görülmemiştir. Uzun örgülü ve saçaklıdır. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. 11 tane kalın kuşaktan meydana gelmiştir. Beş tane ince lacivert kuşağa sahiptir. Kalın kuşakların dış çevresini lacivert ve krem renklerden oluşan muska motifi işlenmiştir. Cicimin bir ucunda enine tarak motifi dikkati çekmektedir. Kalın kuşakların içerisinde, yıldız, muska ve bereket (çengelli baklava) motifleri izlenmiştir. Kırmızı ve lacivert renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Çizim 1. Görsel 1'e Ait Motif Çizimleri.

Görsel 2. Zile Ulu Cami –Cicim.

GÖRSEL: 2.

Envanter No: 60-00066

Dokunduğu Yer (Yöre): Zile

Dokuma Türü: Cicim/Yaygı

İnceleme Tarihi: 15/05/2014

Müzeye Geldiği Yer: Zile Ulu Camii

Dokunduğu Tarih: XIX. Yüzyıl

Ebatları (En / Boy): 80 cm x 137cm

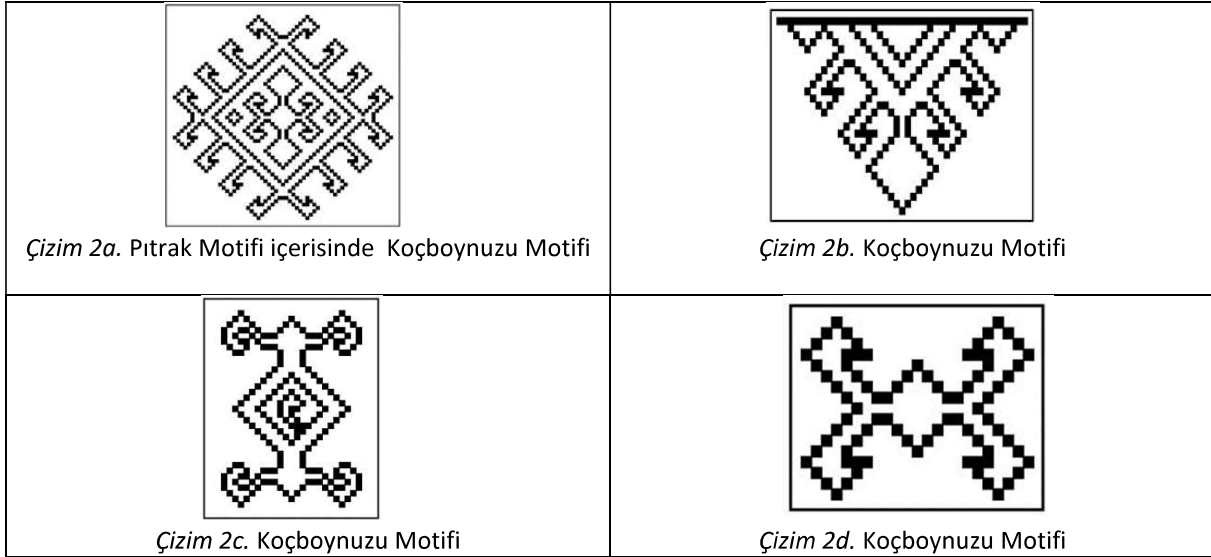
Çözü –Atkı-Motif İpliği: Yün

Kullanılan Renkler: Kırmızı, mavi, lacivert, sarı, beyaz, kahverengi, turuncu

Dokuma Tekniği: Atkı yüzü sık motifli cicim

Dokumanın Sergilendiği Yer: Tokat Mevlevihane Müzesi

Dokumanın Analizi: Cicim dokumada bordür kullanılmamıştır. Yıpranma mevcuttur. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. Hâkim renk olarak turuncu kullanılmıştır. Art arda gelen 3 kalın kuşak ve iki sıra ince kuşak halinde dokunmuştur. Kalın kuşakların çevresini muska motifi ile çerçeve yapılmıştır. Kalın kuşaklarda pıtrak motifi içerisinde koçboynuzu motifi işlenmiştir. İnce kuşaklarda ise, küçük baklava dilimlerinin üst ve alt kısmında koçboynuzu motifi dikkati çekmektedir. Koçboynuzu motifi desen içerisinde dört farklı form da kullanılmıştır. Cicim dokuma saçaksızdır.

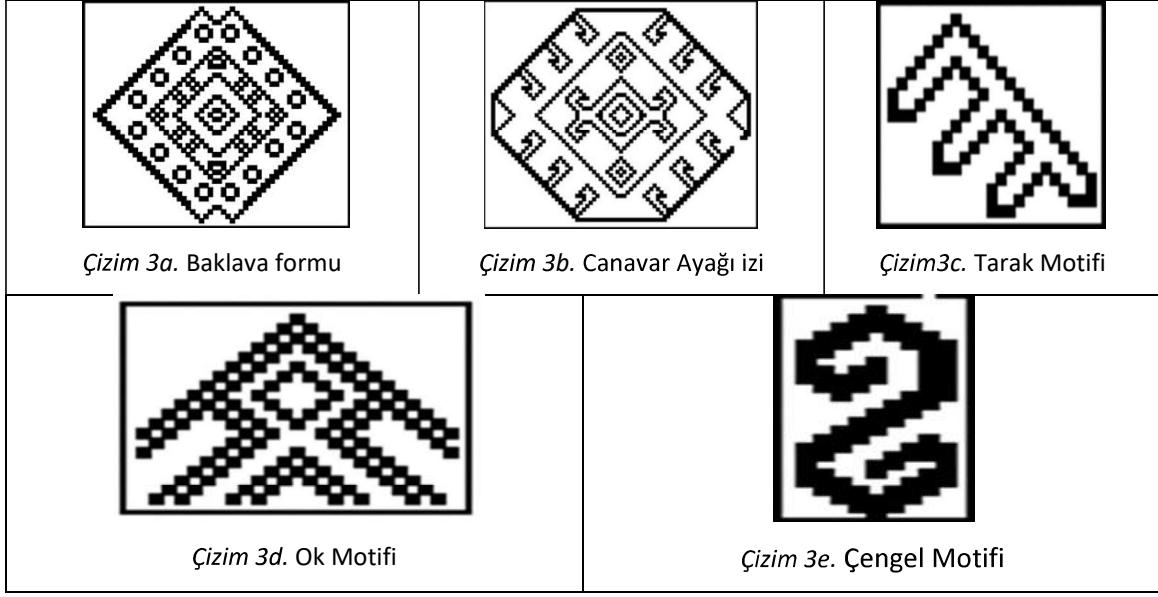

Çizim 2. Görsel 2'e Ait Motif Çizimleri.

GÖRSEL:3.**Envanter No:** 60-00052**Dokunduğu Yer (Yöre):** Zile**Dokuma Türü:** Cicim / Yolluk**İnceleme Tarihi:** 14/05/2014**Müzeye Geldiği Yer:** Zile Ulu Camii**Dokunduğu Tarih:** XIX. Yüzyıl**Ebatları (En / Boy):** 85cm x 140cm**Çözü -Atkı- Motif İpliği:** Yün**Kullanılan Renkler:** Kırmızı, krem, beyaz, lacivert, açık yeşil, devetüyü**Dokuma Tekniği:** Atkı yüzü sık motifli cicim**Dokumanın Sergilendiği Yer:** Tokat Mevlevihane Müzesi

Görsel 3. Zile Ulu Camii – Cicim.

Dokumanın Analizi: Cicim dokuma oldukça yıpranmıştır. Yırtıklar göze çarpmaktadır. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. Renklerde akma gözlenmiştir. Cicim otuz kuşaktan meydana gelmiştir. Kilimde bordür bulunmamaktadır. İncekuşaklarda, çengel ve suyolu motifi işlenmiştir. Dört büyük kuşak içerisinde, ilk baklava dilimi içerisinde çengel motifi bulunurken aynı motif içerisinde koçboynuzu motifi görülmektedir. İkinci büyük kuşakta, iç içe girmiş büyük baklava dilimlerinin etrafı yarım baklava dilimi ile çerçevelemiştir. Üçüncü büyük kuşakta ise, suyolu motifi kullanılarak eli belinde motifi baklava formu üstten ve alttan sarmıştır. Son büyük kuşakta, birinci kuşakta olduğu gibi çengel motifinin sardığı baklava dilimi içerisinde koçboynuzu motifi işlenmiştir. Cicim saçaksızdır.

Çizim 3. Görsel 3'e Ait Motif Çizimleri.

Sık Motifli Cicim Dokuma Tekniği Örnekleri Araştırmada Zile Ulu Camii' sinden Tokat Mevlevihane Müzesi'ne vakfedilen, 2'si cicim yolluk 1'i cicim yer yaygısı olmak üzere 3 adet sık motifli cicim dokuma tespit edilmiştir. Bu cicimlerin fotoğrafları, motif çizimleri ve bilgi formlarıyla beraber çalışmaya eklenmiştir.

Görsel 4. Zile Ulu Cami -Cicim.

GÖRSEL: 4.

Envanter No: 60-00070

Dokunduğu Yer (Yöre): Zile

Dokuma Türü: Cicim

İnceleme Tarihi: 15/05/2014

Müzeeye Geldiği Yer: Zile Ulu Camii

Dokunduğu Tarih: XIX. Yüzyıl

Ebatları (En / Boy): 148cm x 282cm

Çözü -Atkı-Motif İpliği: Yün

Kullanılan Renkler: Kırmızı, acık mavi, açık yeşil, lacivert, sarı, beyaz, kahverengi, hardal sarısı, turuncu

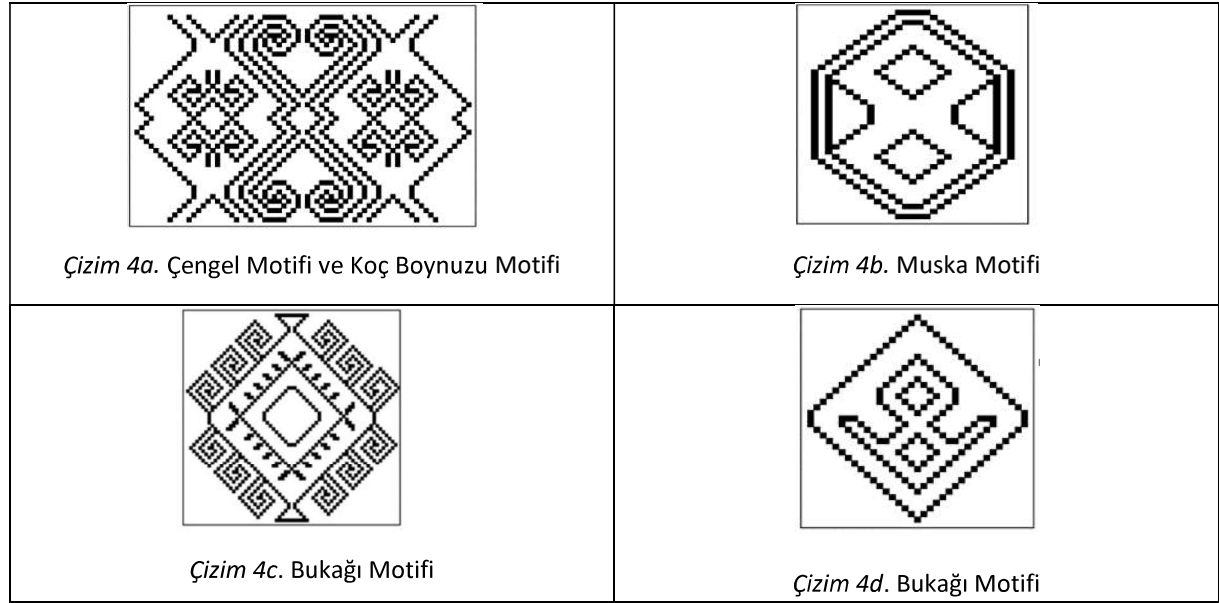
Dokuma Tekniği: Sık motifli cicim tekniği

Dokumanın Sergilendiği Yer: Tokat Müzesi

Dokumanın Analizi : Dikdörtgen formlu cicim dokuma iki şaklıdır. İyi durumdadır. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. Renkleri birbirine akmıştır. Yedi tane kalın kuşaktan meydana gelen dokumada , renkleri kırmızı ve lacivert olan 30 adet düz ince kuşaktan ve 21 adet bezemeli ince kuşaktan oluşmuştur. 21 adet bezemeli ince kuşak sırası çengel motifi ile bezenmiştir. Kalın kuşakların altından ve üstünde

sıralanmıştır. Kalın kuşaklarda ise, çengel motifi, muska motifi, koçboynuzu motifi, baklava formunda işlenmiştir. Göz motifi baklava formları dışında simetrik olarak yerleştirilmiştir. Dokuma kısa saçaklıdır.

Çizim 4. Görsel 4'e Ait Motif Çizimleri.

GörSEL 5. Zile Ulu Camii -Cicim.

GÖRSEL: 5.

Envanter No: 60-00077

Dokunduğu Yer (Yöre): Zile

Dokuma Türü: Cicim/Yolluk

İnceleme Tarihi: 15/05/2014

Müzeeye Geldiği Yer: Zile Ulu Camii

Dokunduğu Tarih: XIX. Yüzyıl

Ebatları (En / Boy): 95cm x 360cm

Çözgü -Atkı- Motif İpliği: Yün

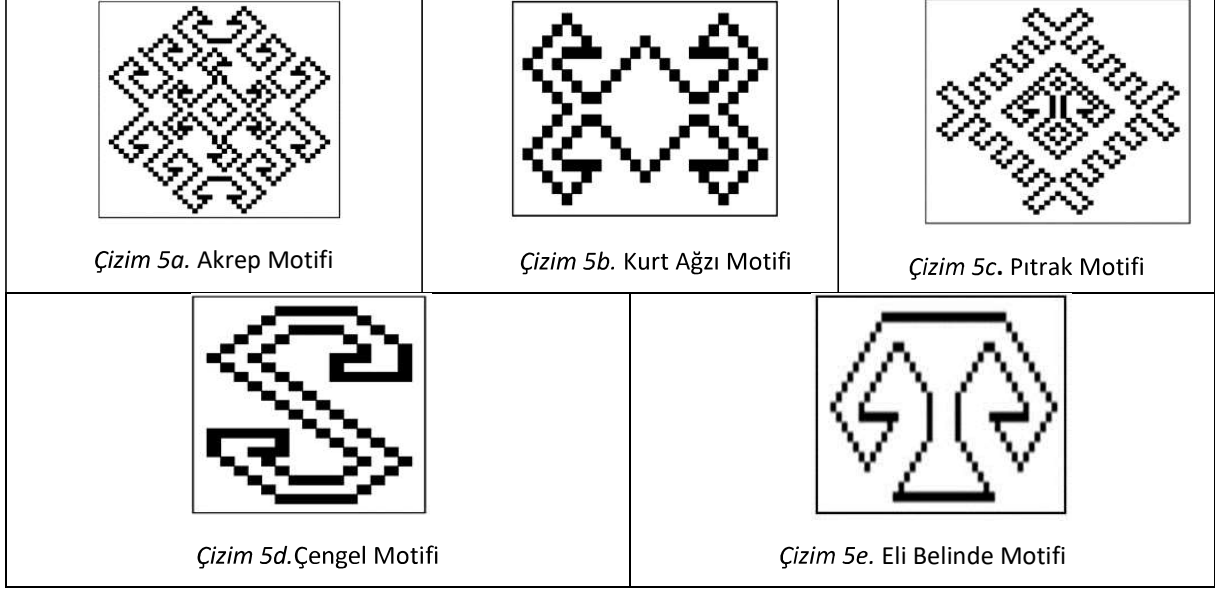
Kullanılan Renkler: Kırmızı, acık mavi, açık yeşil, lacivert, sarı, beyaz, kahverengi, turuncu

Dokuma Tekniği: Sık motifli cicim dokuma tekniğinde, dokunmuştur.

Dokumanın Sergilendiği Yer: Tokat Müzesi

Dokumanın Analizi: Cicim dokumada da yer yer yırtıklar ve eksiklikler vardır. Dokuma yıpranmıştır. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. Uzun saçaklı kısmından itibaren iki sıra kırmızı düz dokuma bulunmaktadır. Sonra gelen iki sıra ince kuşakta çengel motifi bulunmaktadır. Çengel motiflerinin arasında akrep motifi baklava dilimli form içerisinde işlenmiştir. Diğer kuşak da kırmızı zemin üzerine çengel motifi, sonrasında ise,

eli belinde motifi, kalın kuşakda dört sıra halinde baklava dilimi formu ve etrafında kurt izi motifi işlenmiştir. Lacivert zeminli kuşakda ise, çengel motifi vardır. Sonra gelen kuşakda, eli belinde motifi, onu takip eden kuşakda kırmızı düz dokumadır. Kalın kuşakta, baklava dilimleri motiflerin içerisinde pıtrak motifi kalın kuşağın her iki yanında da daha ince iki kuşakta yarım baklava dilimlerinin içerisinde eli belinde motifi işlenmiştir. Bu sıralama kuşaklar, kilim boyunca devam etmektedir. Kilim uzun saçıklıdır.

Çizim 5. Görsel 5'e Ait Motif Çizimleri.

Görsel 6. Zile Ulu Cami -Cicim.

GÖRSEL: 6.

Envanter No: 60-00055

Dokunduğu Yer (Yöre): Zile

Dokuma Türü: Cicim/Yolluk

İnceleme Tarihi: 16/05/2014

Müzeye Geldiği Yer: Zile Ulu Camii

Dokunduğu Tarih: XIX. Yüzyıl

Ebatları (En / Boy): 90 cm x 165cm

Çözü -Atkı- Motif İpliği: Yün

Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, açık yeşil, sarı, beyaz, devetüyü, krem

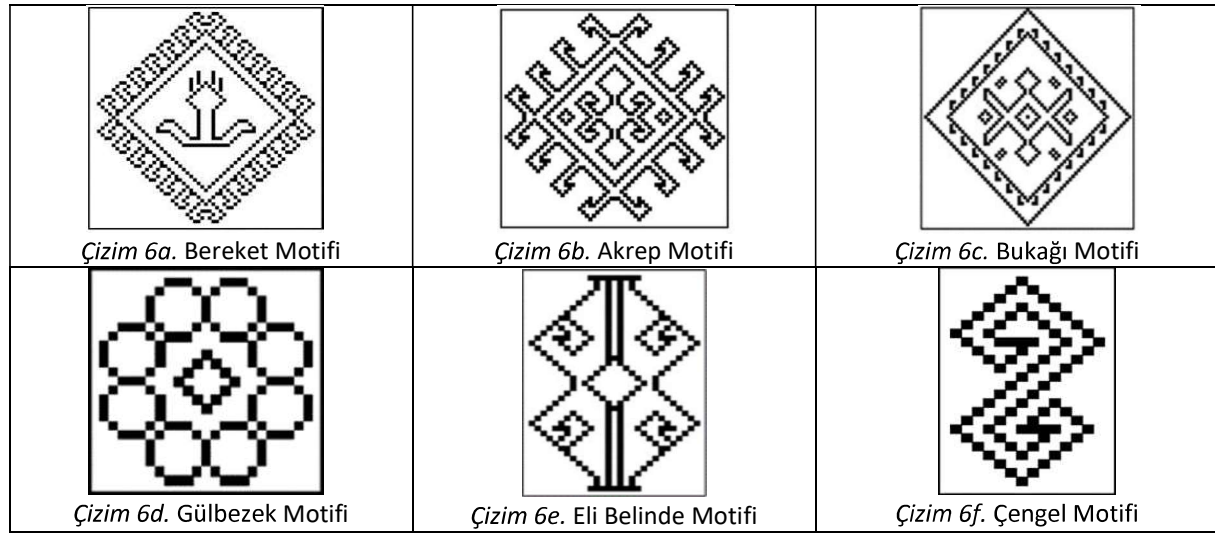
Dokuma Tekniği: Sık motifli cicim dokuma tekniğinde, dokunmuştur.

Dokumanın Sergilendiği Yer: Tokat Mevlevihane Müzesi

Dokumanın Analizi: Dikdörtgen formlu cicim dokuma oldukça yıpranmıştır. Yırtıklar ve eksiklikler görülmektedir. Cicim dokuma yün malzeme olup mordanlama tekniği ile

renklendirilmiştir. Cicim dokuma, 34 kuşaktan meydana gelmiştir. Kilimde hâkim renkler kırmızı ve lacivettir. Dokumada, 21 adet ince şeritli düz dokuma bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yedi büyük kuşak görülmektedir. Dar kuşaklar da çengel ve baklava dilimleri vardır. Birinci kuşakta, baklava dilimi içerisinde, çengel motifiyle çevrilmiş bereket motifi içerisine koçboynuzu motifi işlenmiştir.

İkinci geniş kuşakta, birbirini takip eden baklava dilimleri içerisinde eli belinde motifi yerleştirilmiş olup, bu motifin alt ve üst taraflarına sağına ve soluna nazar motifi işlenmiştir. Üçüncü geniş kuşakta, iç içe geçmiş baklava dilimlerinin birleşme yerlerinde eli belinde motifi vardır. Baklava dilimi eşit olarak dört parçaya bölünmüştür. Baklava diliminin içerisine birbirine bakan iki adet çengel motifi yerleştirilmiştir. Dördüncü kuşakta, birbirini izleyen baklava dilimleri bulunmaktadır. Üstten ve alttan çengeller dışarı taşmış vaziyettedir. Dilimlerin içerisinde koçboynuzu motifi yerleştirilmiştir. Kilim bu tasarımda devam etmektedir. Kilimin üst ve alt kuşaklarında ise çengel motifine çiçek formu verilmiştir. Dokuma saçaksızdır.

Çizim 6. Görsel 6'ya Ait Motif Çizimleri.

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Motifler, bir iletişim aracı olarak, sembollerden türemiştir. Motifler, salt süsleme amacına dönük olmayıp, aynı zamanda esrarengiz güçler içerdiklerinden estetikten çok psikolojik anlamları baskındır (Erbek, 1986: 4). Tarihsel süreç içerisinde, Anadolu insanı sembolik motifler aracılığıyla, sevinçlerini, hasretlerini, korkularını, hüznelerini, mutluluklarını insan doğasına ait herşeyi, semboller aracılığıyla dokuma yaygılarında dile getirmişlerdir. Anadolu'nun hemen her her yöresinde dokunan yaygılarda ana motifler arasında, eli belinde, koçboynuzu, akrep, canavar izi, çengel, yıldız, pıtrak, nazar gibi motifler kullanılmıştır. Töresinde farklı, özünde bir olan boy ya da kavimlerin aynı motifleri kullanması yadırganamaz. Yaşanılan coğrafi bölgelerde, farklı, bitki örtüsüne bağlı olarak, doğal boyama yöntemi ile elde edilen renkli yün ipliklerinden dolayı, dokuma yaygılarında görülen motiflerde yer alan renklere de farklılıklar görülmektedir. Buna bağlı olarak dokuma yaygılarında kullanılan renklere, doğal bitki örtüsünün zenginliği sebebi ile Zile cicim dokumalarında çeşitli renkler bulunmaktadır.

Zile cicim dokumalarında geometrik tasarım ön plana çıkmıştır. İnce ve kalın kuşaklar kullanılarak yapılan tasarımlarda, ince kuşaklar içerisinde yıldız motifi, nazar motifi ve muska motifi kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda, koç boynuzu motifi, bereket motifi, canavar ayağı izi motifi, tarak motifi, akrep motifi, kurtağzı motifi, eli belinde motifi ve bukağı motifi tercih edilmiştir. Anadolu düz yaygı dokumalarında genellikle karşılaşılan bu motifler, doğumla ve korumayla alakalıdır.

Görsel 7. Görsel 1'e ait Zile Cicim Yolluğun Herki Kilim ile Karşılaştırılması.

Görsel 1'de yer alan, Zile yöresine ait atkı yüzü sık motifli cicim tekniğinde dokunan yaygı, enine şeritlere bölünmüştür. İnce ve kalın kuşaklardan tasarımı yapılan dokumada hakim renkler kırmızı, lacivert, beyaz ve sarıdır. Bereket motifi, yıldız motifi, canavar ayağı motifi, çengel motifi, muska motifi ağırlıkta kullanılmıştır. Bez ayağı dokuma türünde siyah, krem ve turuncu renk ile geniş şeritlerden ayrılmıştır.

Karşılaştırma grubunda ele aldığımız, Görsel 7'de bulunan Hakkari yöresine ait eğri atkılı kilim dokuma tekniğinde dokunan Herki kilimde (Görsel 7a), dokumada enine şeritler halinde tasarım yapılmıştır. Bez ayağı dokuma türünde siyah ve krem renk aracılığıyla şeritler ayrılmıştır. Bereket motifi, yıldız motifi, muska motifi ve çengel motifi görülmektedir. Her iki kilim iki şak şeklinde dokunmuştur.

	
Görsel 2. Zile Cicim yolluk (Görsel: Suna Topçulu)	Görsel 8a. Dr. Rifkı Kamil Uğraş Araştırma Merkezi (Görsel: Adem Çelik)

Görsel 8. Görsel 2'ye Ait Zile Cicim Yolluğun Dr. Rifkı Uğraş Araştırma Merkezi'nde Yer Alan Cicim ile Karşılaştırılması.

Görsel 2'de yer alan Zile yöresine ait atkı yüzü sık motifli cicim dokuma tekniğinde dokunmuştur. Dokumada hâkim renkler kırmızı, mavi, sarı, turuncu ve beyazdır. Baklava dilimleri içerisine yerleştirilen koçboynuzu motifi, nazar motifi ve muska motifi görülmektedir. Suyolu motifi aracılığıyla şeritler birbirinden ayrılmıştır. Ayrılan şeritlerde, kırmızı renkli ve mavi renkli düz bez ayağı dokumasına yer verilmiştir.

Karşılaştırma grubunda ele aldığımız, Görsel 8'de Dr. Rifkı Uğraş Araştırma Merkezi'nde yer alan cicim (Görsel 8a) dokumada da aynı teknik göze çarpmaktadır. Hâkim renkler koyu kırmızı, mavi, kahverengi, beyaz renkler ağırlıktadır. Motiflerle arasında menşei birliktelik bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, baklava dilimleri içerisine yerleştirilen koçboynuzu motifi, çengel motifi, muska motifi ve nazarlık motifi görülmektedir. Ayrıca suyolu motif aracılığıyla şeritler birbirinden ayrılmıştır. Şeritler kırmızı renkli ve mavi renkli düz bez ayağı dokumasıyla enine bölmelere ayrılmıştır. Kullanılan renk tonları ve ince-kalın kuşakları motif birliğini göstermektedir.

	
Görsel 3. Zile Cicim yolluk (Görsel: Suna Topçulu)	Görsel 9a. Dr. Rifkı Kamil Uğraş Araştırma Merkezi (Görsel: Adem Çelik)

Görsel 9. Görsel 3'e Ait Zile Cicim Yolluğun Dr. Rifkı Uğraş Araştırma Merkezi'nde Yer Alan Cicim ile Karşılaştırılması.

Görsel 3'te Zile yöresinde, sık motifli cicim dokuma tekniğinde dokunan cicim yolluk örneği verilmiştir. Dokumada ince ve kalın şeritler görülmektedir. İnce şeritler mavi renkli, kırmızı renkli ve sarı renkli bez ayağı dokuma türüyle kalın şeritlerden ayrılmıştır. Hakim renkleri kırmızı, mavi, beyaz, sarı ve turuncudur. Büyük şeritlerde baklava dilimlerinin içerisine pıtrak motifi, çengel motifi, kullanılmıştır.

Karşılaştırma grubunda ele aldığımız, Görsel 9'da Dr. Rifki Kamil Urgan Araştırma Merkezi'nde bulunan iliksiz kilim dokuma tekniğinde yapılan kilim dokuma (Görsel 9a) ile cicim dokumada kullanılan renklerde benzerlik görülmektedir. Kullanılan renklerde kırmızı, turuncu ve sarı hakim renktir. Motif tasarımında çengel motif içerisinde pıtrak motifi kullanılmıştır. Bez ayağı dokumada siyah ve turuncu renk verilirken, geniş şeritlerde siyah ve turuncu ile bez ayağı dokumadan ayrılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Zile Ulu Camii'nden Tokat Mevlevihane Müzesi'ne vakfedilen altı adet cicim dokumanın teknik özellikleri, kompozisyonu, renk ve tasarım özellikleri incelenmiştir. Dokumalar yatay tezgah yahut dikey tezgahlarda dokunmuştur. Kullanılan malzeme yün olup mordanlama tekniği ile renklendirilmiştir. Cicim dokumalarda yer yer noksanlıklar görülmektedir. Farklı yörelere ait düz dokumalarla karşılaştırma yapılmıştır. Tespiti yapılan cicim dokumalarda iki farklı teknik görülmektedir. Cicim dokumalar, sık motifli cicim dokuma ve atkı yüzlü sık motifli cicim dokuma tekniğinde dokunduğu tespit edilmiştir. Yörede bulunan düz dokumalar genel itibariyle yatay tezgâhlarda yahut dikey tezgâhlarda dokunmuştur.

Cicim dokuma şemalarına genel olarak baktığımız zaman, geniş ve dar şeritler içerisinde (Görsel, 1, 2,3,5,6) geometrik tasarımlar ön plana çıkmaktadır. Şeritler halinde dokunan cicim örneklerinden sadece birinde (Görsel, 4) iki şak şeklinde dokunduğu tespit edilmiştir. İki parça halinde dokunan cicim dokuma sonradan birleştirilmiştir. Geniş şeritler içerisine yerleştirilen motifler genel olarak, bereket, muska, pıtrak, çengel, bukağı, akrep, kurtağı, canavar ayağı, tarak ve ok motiflerinin yer aldığı görülmektedir. Korumayla ilgili olan motifler dengeli bir şekilde tasarımda yer almıştır. Gül bezek motifi sadece Görsel 6 'da görülmektedir. Dar şeritler içerisinde yer alan motifler genel olarak nazar motifi ve muska motifi bulunmaktadır. Selçuklu geleneğini takip eden renkler olarak düşünülen lacivert, kırmızı, beyaz, açık-koyu mavi renkler yoğun olarak tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, sarı, krem, açık-koyu yeşil, turuncu renkler dolgu rengi olarak kullanılmıştır.

Orta Karadeniz Bölgesi'nin geçiş güzehgahında yer alan Zile, tabiat dokusunun güzelliği, verimli toprakları nedeniyle her dönem ilgi odağı olmuştur. Antik çağlardan bugüne kadar sürekli gelişen ve ilerleyen Zile yöresinde görülen el dokumaları azalmaya başlamış ve fabrikasyon dokumalarıyla rekabet edemez hale gelmiştir. Anneden kıza geçen dokuma kültüründe yetişen kalifiye elemanın az olması, fabrika halılarına yönelimin fazla olması nedeniyle birbirinden güzel dokumalar zaman içerisinde azalmaya başlamıştır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından dokumanın yaşatılması için yapılan faaliyetler kayda değerdir. Bu eşsiz dokumaları geçmişten alıp geleceğe taşımak için araştırmacılara, kamu kurum ve kuruluşlarına görevler düşmektedir.

Kaynaklar

- Acar, B. (1975). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ak, İstanbul.
- Acar, B. (1982). *Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul.
- Aktemur, A. M. (2013), *Tarihi Zile Konakları ve Evleri*, Eser, Erzurum.
- Altındal, B. (2011). *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*, İstanbul.
- Çelebi, E. (1986). *Seyahatname, C.1. Üçdal Neşriyat*, İstanbul.
- Deniz, B. (1998). *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Duman, Ankara.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, A.K.M, Ankara.
- Durul, Y. (1982). *Yörük Kilimleri Niğde Yöresi*, Akbank, İstanbul.
- Erbek, G. (1986) *Anadolu Motifleri Sergisi*, İzmir Alman Kültür Merkezi, Deutsches Kulturinstitut, İzmir.
- Gökbilgin, M. T. (1979). "Tokat" mad, İslam Ansiklopedisi, C. 12/1, İstanbul.
- Görgünay Kırzioğlu N. (1990). "Kiritli Dokumalarımızdan Cicimlerimiz ve Van" *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu*, No: 6, Van. s. 253-272.
- Karahan, R. (2007). *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Semih Ofset, Ankara.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt III, Ankara.
- Strabon, (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman), İstanbul.
- Tarcan, H. (2003). *Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihin Çöküşü*, İstanbul.
- Tokat İl Yıllığı, (1998). s.129.
- Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yavi, E. (1986). Tokat, İstanbul.
- Yıldırım, M. (2011). Konya Alaeddin Camii'nde Bulunan Karapınar Yöresi Cicim Örnekleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, s. 519-549.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 2. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 3. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 4. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 5. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 6. Topçulu, S. (2016). *Tokat/Zile ve Çevresindeki Havlı ve Düz Dokumalar*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel 7a. Karahan, R. (2007). *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Ankara.
- Görsel 8a. Çelik, A. (2012). Çankırı (Merkez) Yüze Araştırmalarında Tespit Edilen Düz Dokuma Yaygıları, *Arış Dergisi*, Arış 8.Sayı, 52-91. Ankara.
- Görsel 9a. Çelik, A. (2012). Çankırı (Merkez) Yüze Araştırmalarında Tespit Edilen Düz Dokuma Yaygıları, *Arış Dergisi*, Arış 8.Sayı, 52-91. Ankara.